

*Іван Ілліч Климков,
аспірант відділу проблем цивільного,
трудового і підприємницького права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
ORCID: 0009-0006-2461-0358*

ПІДГОТОВКА ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В УКРАЇНІ ТА АНГЛІЇ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ДОКТРИНАЛЬНИХ ПІДХОДІВ

Постановка проблеми. Підготовка справи до судового розгляду є ключовим елементом цивільного процесу, що безпосередньо впливає на реалізацію права на справедливий суд, забезпечення процесуальної економії та ефективність правосуддя. В умовах реформування судової системи України та інтеграції до європейського правового простору особливої актуальності набуває питання вдосконалення механізмів підготовчого провадження.

Попри значну кількість наукових досліджень, у вітчизняній правовій доктрині відсутній єдиний підхід до визначення оптимальної моделі підготовчої стадії цивільного процесу, зокрема щодо співвідношення активності суду, диспозитивності сторін і концентрації доказового матеріалу. Крім того, залишаються дискусійними питання ефективності до судової комунікації сторін, ролі примирних процедур та застосування процесуальних санкцій.

У цьому контексті особливий інтерес становить досвід Англії, де інститут досудової підготовки набув системного розвитку після реформ лорда Вулфа та базується на активному управлінні справами, ранньому розкритті доказів і застосуванні санкцій за неналежну досудову поведінку сторін. Це зумовлює необхідність проведення порівняльного аналізу відповідних моделей з метою виявлення можливостей удосконалення українського цивільного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика підготовки цивільних справ до судового розгляду є предметом значної уваги у вітчизняній та зарубіжній правовій науці, що зумовлено її ключовим значенням для забезпечення ефективності цивільного судочинства. У вітчизняній доктрині ці питання досліджувалися у працях Н. Бондаренко-Зелінської, М. Шаповала, В. Тертишнікова, Х. Джавадова, Н. Поліщук, Г. Тимченка, А. Гулика та інших учених, які розкрили правову природу підготовчого провадження, його мету, завдання та основні процесуальні механізми. Значна увага приділяється питанням концентрації доказів, строків їх подання, ролі суду у процесуальному керівництві справою та розвитку примирних процедур.

У зарубіжній науковій доктрині, зокрема англійській, досудова підготовка розглядається як ключовий елемент ефективного управління судовим процесом. У працях Ніл Ендрюс, Кевін Браун, Маргарет Д Кетлоу, Тоні Аллен досліджуються інститути pre-action protocols, case management та альтернативного вирішення спорів. Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що питання комплексного порівняльного дослідження підготовки цивільних справ до судового розгляду в Україні та Англії, зокрема у контексті досудової комунікації сторін і застосування примирних процедур, залишається недостатньо розробленим, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Мета статті – проведення порівняльно-правового аналізу підготовки цивільних справ до судового розгляду в Україні та Англії, зокрема дослідження доктринальних підходів до визначення змісту, функцій і значення підготовчого провадження, а також виявлення спільних і відмінних рис у механізмах досудової підготовки, управління процесом та застосування альтернативних способів вирішення спорів.

Виклад основного матеріалу. Українська цивільна процесуальна наука розглядає підготовче провадження як самостійну стадію процесу з чітко визначеною метою та завданнями.

Н. Бондаренко-Зелінська у своїх дослідженнях підкреслює, що підготовка цивільної справи до судового розгляду є обов'язковою стадією цивільного процесу, від якості якої безпосередньо залежить ефективність та оперативність судового розгляду. На її думку, належна підготовка справи дає змогу уникнути затягування процесу, багаторазових відкладень судових засідань та інших процесуальних ускладнень [1, с. 174–188].

М. Шаповал у своїх працях розглядає підготовче провадження як складний процесуальний етап, що охоплює формування складу учасників справи, визначення предмета доказування, концентрацію доказів та створення умов для можливого врегулювання спору між сторонами. Автор також звертає увагу на необхідність удосконалення нормативного регулювання строків подання доказів та застосування примирних процедур [2, с. 175–178].

Х. Джавадов акцентує увагу на значенні підготовчої стадії для забезпечення ефективності цивільного судочинства. Науковець зазначає, що саме на цьому етапі мають бути з'ясовані позиції сторін, визначено склад учасників процесу та вирішено питання щодо доказів, експертиз та інших процесуальних дій, необхідних для правильного та своєчасного розгляду справи [3, с. 162].

Н. Поліщук досліджує юридичну природу підготовчого провадження та підкреслює, що воно має чітко визначені процесуальні межі, законодавчу регламентацію та власні завдання. На її думку, підготовче провадження є окремою стадією цивільного процесу, яка забезпечує належні умови для подальшого розгляду справи по суті [4, с. 14–18].

Підготовча стадія спрямована на уточнення позовних вимог, визначення учасників процесу, формування предмета доказування, концентрацію доказів та створення умов для примирення сторін.

Особлива увага в сучасних дослідженнях приділяється проблемі концентрації доказів та строків їх подання. Вітчизняні науковці підкреслюють необхідність чіткішого нормативного регулювання строків, відповідальності за процесуальні зловживання та розширення інструментів процесуального керівництва суду.

Важливим напрямом сучасних досліджень є розвиток інституту врегулювання спору за участю судді та медіації.

В. Кириченко, Я. Литвинюк та І. Атаманчук у своїх дослідженнях аналізують правові аспекти інституту врегулювання спору за участю судді у цивільному процесі та підкреслюють його значення для підвищення ефективності правосуддя. Науковці зазначають, що застосування примирних процедур сприяє зменшенню навантаження на судову систему та забезпечує більш швидке і гнучке вирішення цивільно-правових конфліктів [5, с. 176–181].

В. Прущак розглядає врегулювання спору за участю судді як альтернативний спосіб вирішення цивільно-правових спорів, що поєднує елементи судового контролю та примирних процедур. На думку дослідника, розвиток цього інституту сприяє гармонізації національного процесуального законодавства з європейськими стандартами та розширює можливості мирного врегулювання спорів у межах цивільного процесу [6, с. 148–157].

Отже, аналіз наукових праць дає підстави стверджувати, що сучасна українська доктрина цивільного процесу тяжіє до формування моделі підготовчого провадження, яка поєднує процесуальну концентрацію доказів, активне процесуальне керівництво суду та розвиток примирних процедур, зокрема, врегулювання спору за участю судді та медіації.

На відміну від українського підходу, англійська правова система розглядає досудову стадію як один із ключових інструментів забезпечення ефективності цивільного судочинства.

Неіл Ендрюс у своїх дослідженнях аналізує сучасну модель цивільного процесу Англії, акцентуючи увагу на значенні до судової стадії як інструменту підвищення ефективності судочинства. Автор підкреслює роль досудових процедур у забезпеченні обміну інформацією між сторонами, формуванні їхніх правових позицій та створенні передумов для врегулювання спору ще до початку судового розгляду [7, с. 98–99].

Кевін Браун і Маргарет Дж Кетлоу у своїй праці звертають увагу на нормативне закріплення обов'язків сторін щодо до судової поведінки, зокрема необхідність обміну інформацією, оцінки перспектив спору та розгляду можливості застосування альтернативних способів вирішення спорів. Науковці підкреслюють, що дотримання відповідних процесуальних вимог сприяє зменшенню кількості судових спорів та оптимізації судових витрат [8, с. 46].

Тоні Аллен досліджує вплив реформ цивільного процесу, запроваджених у 1998 році із прийняттям Civil Procedure Rules (CPR), зокрема, у частині формування нових підходів до досудової поведінки сторін. Автор акцентує увагу на значенні санкційних механізмів та ролі суду в контролі за дотриманням процесуальної дисципліни, що сприяє підвищенню відповідальності учасників процесу та ефективності розгляду справ [9, с. 71–75].

Зазначені наукові підходи відображають загальну трансформацію англійського цивільного процесу, зумовлену реформами 1998 року, здійсненими із прийняттям Civil Procedure Rules (CPR). У результаті цих реформ було істотно змінено підхід до підготовки цивільних справ до розгляду, що заклало підґрунтя для сучасної моделі управління судовими справами. Серед ключових елементів цієї моделі виокремлюються запровадження pre-action protocols, розвиток активного управління справами судом (case management), установлення санкцій за неналежну досудову поведінку сторін, а також заохочення використання альтернативних способів вирішення спорів (ADR).

Особливе значення у структурі англійської моделі мають pre-action protocols, які регулюють поведінку сторін ще до початку судового процесу. Відповідно до цих протоколів сторони повинні обмінятися релевантною інформацією та доказами, розкрити свої правові позиції, розглянути можливість застосування альтернативних процедур врегулювання спору та вжити заходів для мінімізації судових витрат.

Важливим елементом цієї системи є також можливість застосування санкцій за недотримання вимог протоколів. Зокрема, суд може враховувати досудову поведінку сторін під час вирішення питання про розподіл судових витрат відповідно до положень CPR 44.5.

Порівняльне дослідження української та англійської моделей підготовки цивільних справ до судового розгляду дає змогу виявити як спільні концептуальні засади, так і принципові структурні відмінності, зумовлені різними правовими традиціями – континентальною правовою системою та системою загального права.

В Україні підготовче провадження розглядається як самостійна процесуальна стадія цивільного процесу, яка чітко регламентована нормами Цивільного процесуального кодексу України. Воно має визначені процесуальні межі, здійснюється у встановлених формах, зокрема через проведення підготовчого судового засідання, та передбачає виконання комплексу процесуальних дій, спрямованих на забезпечення належної підготовки справи до розгляду. Завершується ця стадія постановленням ухвали суду про призначення справи до судового розгляду по суті.

Натомість у Англії досудова підготовка не розглядається як окрема стадія цивільного процесу в класичному розумінні. Вона охоплює ширший комплекс процесуальних механізмів, серед яких особливе місце займають досудова фаза (pre-action phase), система pre-action protocols та подальше активне управління справою судом після відкриття провадження у межах механізму case management. Тож, якщо українська модель побудована за принципом чіткої стадійності судового процесу, то англійська модель базується на концепції безперервного управління процесом від моменту виникнення спору до його остаточного вирішення.

У межах українського цивільного процесу суд здійснює процесуальне керівництво після відкриття провадження, забезпечуючи уточнення предмета спору та контроль процесуальних дій, проте модель значною мірою ґрунтується на ініціативі сторін у формуванні доказової бази.

В англійському цивільному процесі активність суду проявляється значно ширше через механізми case management, які дають змогу суду встановлювати графік процесуальних дій, визначати межі доказування, контролювати допустимість експертиз і застосовувати процесуальні санкції за порушення встановленої процесуальної дисципліни. Відповідно, англійський суд наділений ширшими дискреційними повноваженнями та може активно впливати на темп і структуру процесу вже на ранніх етапах розгляду справи.

Українська процесуальна доктрина приділяє значну увагу розвитку концепції концентрації доказів як одного з ключових елементів ефективного судового розгляду. Водночас на практиці проблема несвоєчасного подання доказів залишається актуальною. У багатьох випадках суд змушений приймати додаткові матеріали на пізніших стадіях процесу, що може призводити до затягування розгляду справи та зниження процесуальної ефективності.

В Англії механізм pre-action protocols покладає на сторони низку обов'язків ще до подання позову до суду. Зокрема, сторони повинні розкрити основні докази, надати один одному релевантні

документи та викласти свою правову позицію щодо предмета спору. Недотримання цих вимог може мати фінансові наслідки, оскільки суд має право враховувати поведінку сторін на досудовій стадії під час вирішення питання про розподіл судових витрат (cost sanctions). Отже, процесуальна дисципліна забезпечується не лише формальними процесуальними приписами, а й економічною відповідальністю сторін.

В Україні примирні процедури, зокрема врегулювання спору за участю судді та медіація, активно розвиваються, проте здебільшого залишаються додатковим інструментом, який застосовується за ініціативою сторін. Натомість в англійській правовій системі альтернативні способи вирішення спорів (ADR) фактично розглядаються як важливий елемент належної досудової поведінки сторін. Суд може враховувати необґрунтовану відмову від участі у медіації або інших примирних процедурах при вирішенні питання про розподіл судових витрат. У такий спосіб англійська модель формує економічні стимули для мирного врегулювання спорів ще до початку судового розгляду.

Отже, відмінність між двома правовими системами проявляється насамперед у ступені інтегрованості примирних процедур у структуру цивільного процесу. В Україні такі процедури поступово інтегруються у процесуальну практику, тоді як в Англії вони вже стали важливим системоутворюючим елементом процесуальної культури.

Варто також зазначити, що в українському цивільному процесі санкції за зловживання процесуальними правами передбачені законодавством, однак на практиці застосовуються відносно обмежено. В англійській системі, навпаки, принцип оцінки досудової поведінки сторін (conduct before proceedings) надає суду ширші можливості впливу на процесуальну дисципліну учасників спору. Зокрема, суд може зменшити розмір компенсації судових витрат навіть стороні, яка виграла справу, покласти додаткові витрати на сторону, що діяла недобросовісно, або повністю відмовити у відшкодуванні витрат. Такий підхід формує іншу процесуальну культуру, орієнтовану на відповідальну поведінку сторін, добросовісну співпрацю та прагнення до мирного врегулювання спорів.

Українська модель побудована на принципі чіткої стадійності цивільного процесу та характеризується формалізованою процедурою підготовчого провадження, у межах якої суд здійснює процесуальне керівництво після відкриття провадження у справі. Натомість англійська система ґрунтується на концепції безперервного управління судовим процесом, що включає активну досудову підготовку, використання pre-action protocols та застосування санкційних механізмів контролю за поведінкою сторін.

Ключові відмінності між досліджуваними моделями проявляються у рівні процесуальної дисципліни сторін, ступені економічної відповідальності за процесуальну поведінку, широті дискреційних повноважень суду та рівні інтегрованості альтернативних способів вирішення спорів у структуру цивільного процесу.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що підготовка цивільної справи до судового розгляду є одним із ключових елементів забезпечення ефективності цивільного судочинства, оскільки саме на цій стадії формуються передумови для своєчасного, повного та справедливого вирішення спору. Аналіз наукових підходів та процесуального регулювання свідчить, що українська модель підготовчого провадження має формалізований стадійний характер і спрямована на забезпечення процесуальної концентрації доказів, уточнення предмета спору та організацію подальшого судового розгляду. Водночас сучасна доктрина та законодавчі зміни демонструють тенденцію до поступового посилення ролі суду у здійсненні процесуального керівництва справою.

Англійська модель досудової підготовки характеризується значно вищим рівнем процесуальної дисципліни сторін, що забезпечується завдяки використанню механізмів pre-action protocols, активного управління справою (case management) та застосування санкцій за неналежну досудову поведінку учасників процесу. Такий підхід сприяє більш ранньому обміну інформацією між сторонами, концентрації доказового матеріалу ще до початку судового розгляду та активному використанню альтернативних способів вирішення спорів.

Порівняльний аналіз дає змогу дійти висновку, що підвищення ефективності підготовчого провадження в Україні може бути досягнуте шляхом адаптації окремих елементів англійської практики, зокрема удосконалення регламентації досудової поведінки сторін, запровадження більш ефективних санкцій за необґрунтовану відмову від використання процедур альтернативного вирішення спорів, а також посилення механізмів раннього розкриття та концентрації доказів.

Отже, подальший розвиток української моделі підготовки цивільних справ до судового розгляду має бути спрямований на формування збалансованої системи, яка поєднувала б активну роль суду у процесуальному керівництві справою з підвищеною відповідальністю сторін за їхню процесуальну поведінку та більш широким застосуванням примирних процедур.

Список використаних джерел

1. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Підготовка цивільних справ до судового розгляду як стадія цивільного процесу: дис. ... кандидата юридичних наук: спец. 12.00.03; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Київ, 2007. 192 с.
2. Шаповал М. М. Підготовче провадження в цивільному судочинстві України: дис. ... доктора філософії (PhD): спец. 081; Сумський національний аграрний університет. Суми, 2022. 200 с.
3. Джавадов Х. А. Деякі проблемні аспекти підготовки цивільних справ до судового розгляду. *Часопис Київського університету права*. 2021/1. С. 159–163. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2021.29>
4. Поліщук Н. Провадження у справі до судового розгляду в цивільному процесі України: порівняння із зарубіжним досвідом. *Підприємництво, господарство і право*. 5/2016. С. 14–18.
5. Кириченко В. В., Литвинюк Я. М., Атаманчук І. В. Теоретико-правові аспекти інституту врегулювання спору за участю судді у цивільному процесі. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2020/12. Т. 2. С. 176–181.
6. Прущак В. Є. Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України: дис. ... доктора філософії: спец. 081; Національний університет «Одеська юридична академія»; Міністерство освіти і науки України. Одеса, 2020. 192 с.
7. Andrews, Neil. The modern civil process: judicial and alternative forms of dispute resolution in England. Mohr Siebeck, 2008. 327 p.
8. Browne, Kevin; Catlow, Margaret. Civil litigation. The University of Law, 2020. 480 p.
9. Allen, Tony. Mediation law and civil practice. BloomsburyProfessional, 2019. 415 p.

References

1. Bondarenko-Zelinska N. L. Pidhotovka tsyvilnykh sprav do sudovoho rozghliadu yak stadiia tsyvilnoho protsesu: dys. ... kandydata yurydychnykh nauk: spets. 12.00.03; Kyivskyi Natsionalnyi Universytet im. T. Shevchenka. Kyiv, 2007. 192 s. (in Ukr.).
2. Shapoval M. M. Pidhotovche provadzhennia v tsyvilnomu sudochynstvi Ukrainy: dys. ... doktora filosofii (PhD): spets. 081; Sumskyi natsionalnyi ahrarnyi universytet. Sumy, 2022. 200 s. (in Ukr.).
3. Dzhavadov Kh. A. Deiaki problemni aspekty pidhotovky tsyvilnykh sprav do sudovoho rozghliadu. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2021/1. S. 159–163. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2021.29> (in Ukr.).
4. Polishchuk N. Provadzhennia u spravi do sudovoho rozghliadu v tsyvilnomu protsesi Ukrainy: porivniannia iz zarubizhnyim dosvidom. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 5/2016. S. 14–18 (in Ukr.).
5. Kyrychenko V. V., Lytvyniuk Ya. M., Atamanchuk I. V. Teoretyko-pravovi aspekty instytutu vrehuliuvannia sporu za uchastiu suddi u tsyvilnomu protsesi. *Visnyk studentskoho naukovoho tovarystva DonNU imeni Vasylia Stusa*. 2020/12 t. 2. S. 176–181 (in Ukr.).
6. Prushchak V. Ie. Vrehuliuvannia sporu za uchastiu suddi u tsyvilnom usudochynstvi Ukrainy: dys. doktora filosofii: spets. 081; Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia»; Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Odesa, 2020. 192 s. (in Ukr.).
7. Andrews, Neil. The modern civil process: judicial and alternative forms of dispute resolution in England. Mohr Siebeck, 2008. 327 p.
8. Browne, Kevin; Catlow, Margaret. Civil litigation. The University of Law, 2020. 480 p.
9. Allen, Tony. Mediation law and civil practice. BloomsburyProfessional, 2019. 415 p.

Климков І. І. Підготовка цивільних справ до судового розгляду в Україні та Англії: порівняльно-правовий аналіз доктринальних підходів

Стаття присвячена порівняльному аналізу наукових підходів до підготовки цивільних справ до судового розгляду в Україні та Англії. Досліджено доктринальні концепції підготовчого провадження в українській правовій науці, а також інститут pre-trial proceedings і pre-action protocols в англійському цивільному процесі. Встановлено спільні риси та відмінності у підходах до організації підготовчої стадії, ролі суду, сторін та

альтернативних способів вирішення спорів. Обґрунтовано перспективність використання окремих елементів англійської моделі для вдосконалення українського цивільного процесу.

Ключові слова: підготовче провадження, цивільний процес, pre-action protocols, case management, медіація, доказування, альтернативне вирішення спорів.

Klymkov I. I. Preparation of Civil Cases for Trial in Ukraine and England: A Comparative Legal Analysis of Doctrinal Approaches

This article is devoted to a comprehensive comparative legal analysis of scholarly approaches to the preparation of civil cases for trial in Ukraine and England. The relevance of the study is обусловлена the growing importance of the preparatory stage in ensuring the effectiveness of civil proceedings, procedural economy, and the realization of the right to a fair trial, particularly in the context of ongoing judicial reforms in Ukraine and its integration into the European legal space.

The study examines doctrinal concepts of preparatory proceedings developed in Ukrainian legal scholarship, where this stage is traditionally considered an independent phase of civil procedure with clearly defined objectives, procedural forms, and legal consequences. Particular attention is paid to such elements as clarification of claims, determination of the composition of participants, formation of the subject of proof, concentration of evidence, and the development of conciliation procedures. At the same time, the article analyzes the English model of pre-trial preparation, which is based on fundamentally different principles. In contrast to the stage-based approach characteristic of Ukrainian law, the English system relies on continuous case management, early communication between the parties, and the use of pre-action protocols. These mechanisms impose obligations on the parties to disclose relevant information, clarify their legal positions, and consider alternative dispute resolution (ADR) before initiating formal court proceedings. The research highlights that an essential feature of the English model is the application of sanctions for improper pre-trial conduct, including cost sanctions, which significantly enhances procedural discipline and encourages responsible behavior of the parties. This creates economic incentives for early dispute resolution and reduces the burden on the judicial system.

The comparative analysis reveals both similarities and fundamental differences between the Ukrainian and English approaches, particularly in terms of the role of the court, the level of party responsibility, the degree of integration of ADR mechanisms, and the effectiveness of evidence concentration. It is established that while Ukrainian doctrine is evolving towards strengthening judicial control and developing conciliation procedures, it still lacks effective mechanisms for ensuring procedural discipline at the pre-trial stage.

The article substantiates the prospects for improving the Ukrainian civil procedure by adapting certain elements of the English model, including the development of pre-trial communication standards, the introduction of effective sanctions for procedural misconduct, and the expansion of early evidence disclosure mechanisms. Such adaptation should not be mechanical but should take into account the specific features of the national legal system and procedural traditions.

Keywords: preparatory proceedings, civil procedure, pre-action protocols, case management, mediation, evidence, alternative dispute resolution.

DOI: 10.33663/2524-017X-2026-17-583-588

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.03.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 09.04.2026

Дата публікації: 30.04.2026